

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Ношина Ярослава Івановича
«ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФСЬКОГО ТА ТЕОЛОГІЧНОГО
ДИСКУРСІВ У ТВОРЧОСТІ ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Тема дисертації Ношина Ярослава Івановича «ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФСЬКОГО ТА ТЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСІВ У ТВОРЧОСТІ ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА» є безумовно актуальною з врахуванням суспільно-світоглядної кризи сучасної України. Хоч на перший погляд і видається, що вона присвячена суто філософсько-методологічній проблемі, яка може зацікавити надзвичайно вузьке коло фахівців й не має жодного практичного суспільного значення, однак, насправді, ті суспільно-світоглядні проблеми, що ми знаходимо в сучасній Україні, безпосередньо впливають з нерозуміння важливості розрізнити різнофункціональні та різнометодологічні дискурси світорозуміння та світопояснення. Понад тим – ефективним знаряддям інформаційної війни є змішання стратегій світопояснення, внаслідок чого стає можливим в інформаційному плинні підміняти значення предмету обговорення його редуційним симулякром на користь зацікавлених суб'єктів впливу. Хоча насправді різні дискурси світопояснення та світорозуміння мають взаємодоповнювати один одного з метою адекватного й багатогранного висвітлення смислу висловлюваного, розкриваючи його зміст на різних рівнях розуміння (в даному разі – філософському та теологічному) із застосуванням специфічно-методологічних підходів артикуляції.

Тому сьогодні надзвичайно важливим й нагально потрібним видається відслідкувати й продемонструвати ефективні моделі взаємозв'язку різних дискурсів (в даному разі – філософського та теологічного) з метою поглиблення розуміння щонайперше життєвоважливих сенсів та екзистенційних ресурсно-потенційних цінностей, що власне й продукуються та артикулюються саме філософським та теологічним дискурсами. І

дисертант вказує на актуальність етичної концепції Е. Левінаса, в обґрунтуванні якої він «черпає натхнення з джерел єврейської релігійної традиції, талмудичного спадку, галахічних суперечок, величезної кількості їх інтерпретацій і глибокої духовної інтуїції, не намагаючись при цьому «штучно поєднати» біблійну й філософську традиції, оскільки будь-яка філософська думка, на його переконання, ґрунтується на дофілософському досвіді..»¹. Зауважимо, що сучасні трагічні події в Україні й аналогічні виклики українському народові з боку загарбницьких спроб сусідньої тоталітарної імперії, змушують нас також звернутись до духовно-екзистенційних передумов будь-якого обґрунтування ціннісних світоглядних, зокрема й етичних категорій у «пошуці нового гуманізму та нового розуміння людяності людини»².

Щодо наукової новизни, нам видається вдалим “доведення некоректності дихотомічного поділу або протиставлення двох груп текстів Е. Левінаса: «конфесійних» та філософських, оскільки «конфесійні» праці мислителя разом з його філософськими творами формують своєрідний «диптих» спадщини мислителя»³. Сьогодні вважається нормальним нехтування суб’єктивною свідомістю мислителя на користь фахової доречності й методологічної доцільності. Однак міркування гуманітарія – це висловлювання вкоріненої у власний світогляд особистості. Й саме як змістовна артикуляція суб’єктивно засвідченого сенсу вони є цінними та плідними для людства.

Щодо повноти використаних матеріалів, то ґрунтовний аналіз проблематики досліджень, присвячених філософсько-теологічному доробку Е. Левінаса здійснено дисертантом у першому розділі. Тут є цінним виділення основних методологічних підходів до осмислення спадщини Е. Левінаса. Досить вдалим для розуміння взаємодоповнювальності філософського та теологічного дискурсу в інтелектуальних здобутках

¹ С.3

² Там само. С.4.

³ С.7.

Е. Левінаса, на нашу думку, є звернення автора дисертації до біографічного дослідження праць Е. Левінаса (2 п. 1 розділу). Тут простежується як вихідний етап засвоєння біблійної світоглядної моделі в дитячі роки Е., так і повернення мислителем у зрілому віці, вже озброєному філософською методологією, до аналізу й тлумачення Талмудичних текстів, що очевидно означало не лише розкриття, але й філософське переосмислення релігійної світоглядної моделі.

Особливе зацікавлення релігієзнавців, щонайбільше – філософів релігії викликає саме тема поєднання та взаємодоповнення теологічного і філософського дискурсів. Змістовно цій темі присвячені 2, 3, 4 розділи дисертації. Нашу увагу тут щонайперше привернула частина 2.3. як «спроба проаналізувати та з'ясувати те, яке місце у філософських поглядах Е. Левінаса, а саме його філософській концепції посідає Бог». Як на тому наголошує дисертант, унікальність філософської думки Е. Левінаса полягає в тому, що з одного боку, вона природно вписується в контекст європейської філософії, з іншого, – в контекст єврейської релігійної думки⁴. Досвід доповнення у працях Е. Левінаса секулярної нормативної незалежності від суб'єктного домінування точки зору Творця зацікавленим міркуванням релігійної особистості, що спирається на діалогічне визнання присутності у внутрішньому свідомісному досвіді точки зору Іншого – надзвичайно цінний для знаходження шляхів порозуміння у полірелігійному, поліконфесійному, полісвітоглядному, полінормованому, поліспрямованому суспільстві, яким є сучасна Україна. Понад те й проблеми узгодження методологічних вимог професійних дискурсів з особистісними фундаментальними переконаннями та внутрішнім свідомісним досвідом окремих особистостей також можуть вирішуватись з врахуванням продемонстрованого у цій частині співіснування різноспрямованих дискурсів у світогляді та міркуваннях Е. Левінаса. Це особливо актуально у добу постсекуляризму, що, з одного боку, потребує вироблення нових методик, зокрема й регулювання суспільного співжиття, та

⁴ С.77.

світоглядного узгодження найрізноманітніших, але духовно вкорінених особистостей, а з іншого – вимагає забезпечення від тоталізування окремої точки зору, ідеології чи системи світоглядних координат. Власне і дисертант доходить до усвідомлення суспільно-практичного значення світорозуміння духовно вкоріненої особистості. Так зокрема він наголошує, що «французький мислитель закликає здійснити практичний поворот, в якому чисто теоретико-пізнавальне відношення до Бога, було би спрямованим не на Бога самого по собі, а на ближнього»⁵. А саме зацікавлена зустріч з іншим-ближнім дає доступ до діалогу з Богом. Це надзвичайно важливо зрозуміти сьогодні багатьом теологам й представникам церков, що, замкнувшись у вежі зі слонової кістки високих теологічних міркувань чи заховавшись від сучасності за камінними стінами давніх традицій, забули про справжнє призначення релігії – надихати людство, перетворювати людину, закликати її долати власні обмеженості задля гідної відповіді на Божий заклик, йти до Бога через звернення до людини, через міжособистісну взаємодію з ближнім. І людство цілком, і конкретна людська спільнота, й Людина зокрема сьогодні потребують саме живого досвіду відповіді Богові в зустрічі з людиною – щонайбільше – ближньою людиною.

Крім того, сьогодні є надважливими, щонайперше для українського інтелектуального олімпу (філософського, релігієзнавчого, теологічного), від зверхніх повчань, відсторонених раціональних витлумачень, спроб незаангажовано осмислити й пояснити чи високотехнічно препарувати дійсність раціональними засобами, перейти зрештою до живого переживання ситуації епіцентру дійсності, у якій ми знаходимось. А для цього, принаймні, варто відмовитись розуміти й етику, як перелік правил чи норм поведінки, відмовитись – ширше – від будь-яких усталених раніше й нав'язаних ззовні моделей регуляції взаємовідносин, розрахованих не на міжсуб'єктний відповідальний діалог, а на керування й управління суспільною ситуацією. Наразі існує нагальна потреба відкриття чи витворення нових шляхів

⁵ С.85.

нормування, адекватних ситуації, чулих до духовних потреб й приватних гострих запитів найрізноманітніших суб'єктів суспільної взаємодії, зокрема й абсолютно Іншого, відповідних моменту креативування майбутнього. Прикметно, що непрочитуваність остаточно, неартикульовуваність повністю, невисловлюваність безумовно, абсолютна інакшість Іншого, що не дозволяє нам зредувати Його до лише нашого його образу, убезпечує й від загроз минулого – від опредмечення людини, від її остаточної об'єктивації, як лише частини деякого цілого. Тож міркування Е. Левінаса надихають й нас на усвідомлення можливого непередбачуваного креативного виходу у міжсуб'єктній взаємодії, оптимізує сподівання на формування нових ефективних форм діалогічного влаштування суспільного співжиття.

У розділі 3. «Специфіка «конфесійних» текстів Еманюеля Левінаса» дисертант здійснив текстологічний аналіз теологічного дискурсу французького мислителя, продемонструвавши, як використовуються найрізноманітніші доречні методологічні програми для залучення талмудичної традиції у справі сучасного етичного олюднення людини. З цією метою, й на нашу думку також, краще не відсепаровувати різні методи, методологічні програми, а взаємодоповнювати їх належним способом і доречною мірою. Перепрочитання в сучасному контексті сенсомістких традиційних дискурсів з метою переосмислення завдяки невичерпному духовному ресурсу, що в цих традиційних дискурсах міститься, та оновленої артикуляції розуміння самої людини – є продуктивним і доречним.

Ще цікавішим і надзвичайно актуальним є 4 розділ, в якому дисертант демонструє, як відчитуються ідеї Е. Левінаса християнськими інтелектуалами. Тобто мова йде про взаємодоповнення не лише філософського та теологічного дискурсів, але й в межах теологічного – іудейського та християнського дискурсів. Усе це разом з переосмисленням атрибутивних характеристик свідомості суб'єкта вказує на відкриття нових горизонтів не лише для етики чи філософії, для суспільного буття чи світогляду, але й для теології у справі творення майбутнього.

Дисертаційне дослідження виконане на належному науково-теоретичному й методичному рівнях, однак, на жаль, не позбавлене окремих недоліків. До таких зарахуємо:

1. Щодо предмету дослідження: «Предметом дослідження є філософський та теологічний дискурси у творчому доробку Еманюеля Левінаса», – ми б пропонували предметом вказати не ці два дискурси, а їх взаємозв'язок.

2. Деякі некоректні висловлювання, що містять зокрема тавтологію та нав'язливе повторення деяких слів: «вдихнувши в нього нове дихання»⁶; «французький мислитель підкреслював важливість єврейської традицій та звичаїв. Важливість цієї статті для тих, хто зацікавлений єврейськими аспектами філософії»⁷. Безперечним видається той факт, що «загальна» філософія Е. Левінаса» у загальному масштабі»⁸ тощо.

3. Стилiстичнi недолiки: рiже вухо «тим не менш»⁹, що можна замiнити на «однак», «та» тощо; милозвучнiсть української мови передбачає за потреби (збiг приголосних) замiнювати «в» на «у», що було б доречно зробити, скажiмо на С. 11 «... Свою реакцiю на статтю французького мислителя М. Бубер також *опублiкував. В свою* чергу на адресу...» тощо.

Хочеться також звернути увагу на той нюанс, що хоча автор дисертацiї досить глибоко дослiдив i висвiтлив тему i значення Іншого у фiлософсько-теологiчнiй концепцiї Е. Левiнаса, наголошуючи, що «зустрiч з Іншим; вiдповiдальнiсть за Іншого; ставлення до Іншого як до абсолютно Іншого, уникаючи накидання на нього якихось готових схем чи рамок; намагання почути Іншого, знайти з ним спiльну мову, зрозумiти його так, як вiн сам себе являє – це те, до чого закликає Е. Левiнас. Саме такий пiдхiд дає можливiсть прокласти шлях до iншої особистостi, не здiйснюючи над нею насилля, тиску, а даруючи їй можливiсть вiдкрити саму себе»¹⁰, що

⁶ С.7.

⁷ С.32.

⁸ С.39.

⁹ С.11.

¹⁰ С.47.

безумовно і було завданням його наукового дослідження, однак сам не наважився застосувати цієї концепції та ґрунтованої на ній діалогічної методології у дискурсі дисертації. Ми розуміємо, що в цій роботі, як і в більшості кандидатських досліджень, які сьогодні продукуються в Україні, метою було зафіксувати й докласти до інтелектуальної скарбниці нашої держави та людства ще одну скибочку вже артикульованого знання чи запропонованої видатним французьким філософом методологічної конструкції. Однак нам би хотілось, щоб зрештою вітчизняні вчені переросли роль збирачів та перекладачів людської мудрості, роль картографів та бібліотекарів, і сміливіше вирушали, застосовуючи набуті знаряддя та засоби, до відкриття нових горизонтів власного світу. Мова йде саме про те, що Ярослав Ношин, спираючись на запропоновану тим же Е. Левінасом нову методологію світорозуміння та світопояснення, міг би не лише відтворювати та розкривати, аналізувати й описувати його концепцію, але ж і як окремий самосвідомий суб'єкт, кардинально Інший, вступити в живий діалог з Е. Левінасом, взаємодіяти з його світобаченням та світорозумінням з метою переосмислити й переосягнути сучасні нагальні суспільно-світоглядні проблеми, скажімо України.

Зустріч двох свідомих суб'єктів (навіть у межах тексту окремої дисертації), зацікавлених у відповідальній взаємодії (чи принаймні у відповідальному переосмисленні з врахуванням точки зору, а отже – й бачених звідти можливостей, Іншого), відкриває перспективи до інтелектуального креативування абсолютно нових шляхів виходу за межі заскоружлого в уречевленні та об'єктивуванні світу, окреслення напрямків здолання неперспективних способів взаємодії в суспільній дійсності тощо. Простіше кажучи, в доповнення до артикуляції концепції Е. Левінаса та її впливу на інших філософів, наслідком цієї дисертації могла б стати й оригінальна пропозиція Я. Ношина, сформульована ним у зацікавленому діалозі з Е. Левінасом в тексті дисертації, спрямована на пошуки шляхів вирішення нагальних проблем суспільного середовища, у якому перебуває

дисертант – України. Крім того, це й було б практичним подоланням автором дисертації критикованої Е. Левінасом монологічної парадигми. Ми розуміємо, що в цьому ракурсі ставимо перед дисертантом завдання на майбутнє такого перепрочитання концепції Е. Левінаса, яке б було подвійним преображенням дійсності України, що, фактично, не вписується в межі завдань наукової дисертації.

Але, звісно, краще притомна артикуляція концепцій видатних авторитетних постатей, ніж самочинно сформульовані невіглаські моделі, які іноді зустрічаються у працях надто амбітних молодих науковців. Останнє жодним чином не стосується дисертації Я. Ношина – аналіз та висновки тут є притомними й адекватними, без надмірно амбітних заяв та самовихвалянь у безпідставній геніальності. Натомість у вигляді цієї дисертації українська гуманітаристика отримала якісний інтелектуальний продукт, що безумовно принесе свою теоретичну й практичну користь в майбутньому. До цієї роботи варто і будуть звертатись українські філософи, релігієзнавці, теологи у пошуках підказок для створення нових моделей зацікавленої міжсуб'єктної результативної комунікації з Іншим, щонайбільше з метою знаходження нових етичних обривів сенсово вґрунтованого досвіду життя особистості в події діалогу з Іншим та з потреби врахувати очікування тих, хто неспроможний вступити до діалогу. В цьому ми вбачаємо вихід із сучасних суспільно-світоглядних проблем України.

Тож здійснений Ярославом Ношиним комплексний філософсько-релігієзнавчий аналіз етико-філософської концепції Е. Левінаса у її зв'язку з «конфесійним» текстами мислителя, які відображають єврейську релігійну традицію, а також осмислення впливу ідей французького мислителя на сучасну філософію й богослов'я Ю. Тішнера і Ж.-Л. Марйона, не лише доповнює вітчизняну гуманітаристику вкрай важливим теоретичним матеріалом, але й спонукає її до майбутніх власних здобутків. Саме це, на нашу думку, і є найбільшим досягненням дисертанта.

Кількість апробаційних виступів на міжнародних та українських

наукових заходах (конференціях) і висвітлення результатів дослідження в наукових публікаціях є достатньою. Висновки обґрунтовані й логічно впливають зі змісту. Робота виконана на належному рівні, має вдалу структуру. Автореферат відображає всі етапи проведеного дослідження. Вказані зауваження є незначними чи носять рекомендаційний характер. Дисертація Ношина Ярослава Івановича «ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЛОСОФСЬКОГО ТА ТЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСІВ У ТВОРЧОСТІ ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА» відповідає вимогам Положення про порядок присудження наукових ступенів ДАК України. Тому вважаємо, що Ношин Ярослав Іванович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Кандидат філософських наук,
Старший науковий співробітник відділу філософії релігії
Відділення релігієзнавства Інституту філософії
Національної Академії наук України
Імені Г. С. Сковороди НАН України

О. В. Горкуша